

“BİR MALZEME OLARAK SERAMİĞİN KUŞEVLERİNDE KULLANILMASI” “USAGE OF CERAMICS FOR BIRDHOUSES AS A MATERIAL”

Prof.Emel ŞÖLENAY*

Öncü ÇELİKOĞLU**

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Anadolu’da eski bir gelenek olan ve Osmanlı’dan günümüze kadar süregelen kuşevlerini araştırmak, değişen dünya ile beraber kuşevleri geleneğinde Türklerin bakış açılarındaki değişimleri ortaya koymak ve seramik sanatındaki kuşevlerini ve kuşevi üzerine çalışmalar yapan seramik sanatçıları incelemektir. Geçmiş 13. yüzyıla kadar giden kuşevlerinin tarihi ve gelişiminin yanı sıra, değişik malzemelerle yapılan kuşevleri ve kuşevi yapım teknikleri ve ayrıca kuşevi üzerine eser veren Türk ve yabancı seramik sanatçıları ve bu sanatçıların eserleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuşevi, Kuş, Yapı, Seramik, Seramik Sanatı

ABSTRACT

The reason of this research is to study birdhouses which comes through out Ottoman to nowadays as an old Anatolian tradition, to display the changes of Turkish point of view to birdhouse tradition with the changing world and to investigate birdhouses and ceramic artists who works on birdhouses in ceramics art. Besides the history and development of birdhouses which comes from 13th century, birdhouses are investigated which are made in different techniques and different materials and it also investigated that native and foreign ceramics artist and their works who has works about birdhouses.

Keywords: Birdhouse, Bird, Structure, Ceramics, Ceramics Art

*Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE

**Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir / TÜRKİYE

GİRİŞ

Vahşi veya evcil kuşların yuvalaması, konaklaması, barınma ve beslenmesi için özel olarak tasarlanmış yapılara “kuşevi” denir. Bir delik, oyuk veya ev şeklinde olabilir. Daha çok serçe, saka, güvercin, kırlangıç ve leylek benzeri kuşların barınması için yapılırlar. Osmanlı geleneğinde sıklıkla görülür; Serçesaray, güvercinsaray, kuş köşkü olarak da adlandırılır. Kuşlar için tasarlanmış olsa da sincap ve yarasa gibi bazı memeli hayvanların da kullandığı görülmektedir.

Kuşevleri genellikle insan elinin ulaşamayacağı, kuşların kendilerini güvende hissedebilecekleri yerlere yapılırlar. Güneş gören, yağmur ve rüzgâr almayan korunaklı yerlere konuşlandırılırlar. Güzel ötüşleriyle buldukları yeri cennetten bir köşe haline getiren, aynı zamanda cennette bulunduğu inanan birkaç hayvan türünden biri olduğundan dolayı kuşlara bizim kültürümüzde ayrı bir özen gösterilmiştir. Kuşevlerinin Türk kültüründeki yeri de bu yüzden, Batı kültüründekinden çok değişiktir. Türkler, hayırlı bir iş yaparak güçsüzü koruma açısından ele alırken; Batıların amacı yaşam alanlarını dekoratif olarak zenginleştirme; park ve bahçelerinde farklı türden kuşların dolaşmasıyla göz zevklerini tatmin etmektir. Yabancı kültürlerde de kuşlar için tasarlanan yapılar vardır. “Eski Mezopotamya’da kuşaneler, İtalya’da eski çağlarda kimi evlerin tepe pencerelerinin iç bölümünde kurulmuş güvercinlikler gibi örnekler dünyanın pek çok yerinde rastlanabilir. Bu yapılar kuş dışkısından tarımda gübre olarak yararlanmak için yapılmışlardır”.¹ Türklerin almayı düşünmeden, vermeyi amaçlayan serçesarayları gibi bir amaçları yoktur.

Hayvanlara barınak olmasının yanı sıra, Türklerin kuşevleri yapmasının altında bazı inançlar yatar. Örnek vermek gerekirse;” Kumruların âşıkları koruduğuna, kırlangıçların yuva yaptığı yeri yangından koruduğuna inanılır. Ayrıca leylek ve deniz kırlangıcı gibi kuşların kutsal yerlere gittiği düşünülerek, burada iyi bir himaye altında olmasına özen gösterilmiştir”.²

Malik Aksel’e göre, “Güvercinlerin, kumruların cami ve şadırvanlar etrafında, sundurmalarda hu hu diye dem çekip baş eğmeleri halk arasında Tanrı’nın adını zikretmeleri, anmaları manasına geldiğinden, kutsallıklarına inanılır, bunların avlanmaları günah sayılırdı...”.³ Ayrıca mimari ve restorasyon konularında yetkin bir isim olan Lemi Ş. Meray de Türk Sanatı hakkındaki bir konferansta kuşların İslam dinindeki yeri hakkında; Kur’an’da güvercin ve serçenin İslamiyet’in yayılışı sırasında Hz. Muhammed’e bazı olaylarda yardımcı olduklarının yazılmış olması dolayısıyla, bu kuşların Türklerce de kutsal ve dokunulmaz yaratıklar olarak kabul edildiğini belirtmiştir.⁴

Bu ifadelerle göre Türklerin kuşevleri yapılarının altında yatan sebep İslam inancıdır. Ama sadece dini inanç, bunu açıklamaya yetmez. Çünkü Cengiz Bektaş’ın “Kuşevleri” kitabında da belirttiği gibi, eğer sebep sadece İslam olsaydı, Mısır’da veya Pakistan’da da güvercinlerin kutsal sayılmaları gerekirdi. Ama bu ülkelerde güvercin ve kumru yenmektedir. Hatta Mısır’da tavuk

¹ BEKTAŞ Cengiz (2003), “Kuşevleri”, *Literatür Yayınları: İstanbul*, s.51

² Haluk Özözlü, *Osmanlı İmparatorluğu: Osmanlı Kus Evleri*, http://www.sihirlitur.com/belgesel/kus_saraylari/index.html (erişim tarihi 04-04-2010)

³ BEKTAŞ Cengiz (2003), “Kuşevleri”, *Literatür Yayınları: İstanbul*, s.23

⁴ BEKTAŞ Cengiz (2003), “Kuşevleri”, *Literatür Yayınları: İstanbul*, s.15

kümesi gibi, güvercin kümesleri vardır ve burada güvercin ve kumrular yenmek için beslenirler. Buna göre İslam, Türklerin kuşlara olan sevgisini ve saygısını açıklamaya yetmez. Bunun için daha da geriye, Türklerin İslam öncesi inanışlarına dönmek gerekir. İslam'dan önce ki Türklerin Gök Tanrı inancında, kuşların ayrı bir yeri vardır. Bunun sebebi “kuşlar uçabilen hayvanlar olduğu için ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Yükselmek, Gök Tanrı'ya ulaşabilmek, yer ile gök arasında serbestçe dolaşabilmek”⁵ gibi özellikleri yüzünden, kuşlar kutsal kabul edilmişler ve saygı duyulmuşlardır.

1

2

Resim 1: Ayazma Camii - Üsküdar

Resim 2: Topkapı Sarayı - Darphane

⁵ BEKTAŞ Cengiz (2003), “Kuşevleri”, *Literatür Yayınları: İstanbul*, s.27-28

Ayrıca Anadolu'da Türklerden önce yaşamış kültürlerin de, Osmanlı kültürü üzerindeki etkisi vardır. Örneklersek; Hititlerde kuş adamların, Eski Yunanda Zeus'u temsil eden kartalın, Perslerde ve Selçuklularda güç simgesi olan çift başlı kartalın, Hıristiyanlıkta güvercinin kutsal olması; Osmanlı kültürünü direk olmasa da, dolaylı yollardan etkilemiştir.

Resim 3: Hitit Kuş Adamları imitasyonu

Türklerin hayvanlara, özellikle kuşlara, böyle şefkatle yaklaşması; birçok yabancıyı şaşırtmıştır. 18. yüzyılın başlarında İngiliz büyükelçisinin eşi olan Lady Montagu, İstanbul ve Türklerin yaşamları üzerine yazdığı mektuplarda, Türklerin kuşlara verdiği önem üzerine gözlemlerinden şöyle bahsetmiştir:

“Burada masumiyetlerinden dolayı güvercinlere dindarca bir hürmet besliyorlar. Bu yüzden sayıları gün geçtikçe artıyor. Leyleklere de aynı saygı gösteriliyor. Çünkü bunların Mekke'yi ziyarette gittiklerine inanıyorlar. Velhasıl, bunlar Türk İmparatorluğu'nun en bahtiyar tebaası. Zaten onlar da imtiyazlarını fark ettikleri için sokakta rahatça dolaşıyor, evlerin üst katlarına yuva yapıyorlar. Evlerine yuva yapılan halk kendilerini şanslı sayıyor. Bütün sene ne yangına ne de vebaya uğramayacaklarına inanıyorlar. Odanın penceresinde bu uğurlu yuvalardan bir tane bulunduğu için ben de bahtiyarım.”⁶

⁶Montagu, Lady Mary Wortley (1973), *Türkiye'den Mektuplar 1717-18* (Çev. Aysel Kurutoğlu), Tercüman Yayınları, s.70-71

Resim 4: Büyük Selçuklu Çift Başlı Kartalı

Çoğu yazar en eski kuşevlerinin 16. yüzyıl-
da yapılmaya başladığını iddia ederler. Oysa
Cengiz Bektaş'ın "Kuşevleri" kitabında belirt-
tiğine göre, Sivas İzzeddin Keykavus Şifahane-
si'nde bulunan örnekler 13. yüzyıldan, Çoban
Köprüsü'ndeki kuşevi 14. yüzyıldan, Cengiz
Bektaş'ın Karadağ Değle'de bir kilisede bulunduğu
kuşevleri ise çok daha eskilerden kalmadır.⁷
İstanbul'daki en eski örnekler ise Mimar Sinan'dan
yani 16. yüzyıldan kalmadırlar. Mimar Sinan'ın
hemen hemen her yapıtında kuşevlerine ayrı bir
önem verildiği gözlenmektedir. Bu da Mimar
Sinan'ın büyük bir sanatçı olmasının yanında,
insani yönünün ne kadar gelişmiş olduğunu,
kendinden güçsüzleri düşünerek yapıtlarına onlar
için de yer verdiğini göstermektedir.

FARKLI MALZEMELER KULLANILARAK YAPILAN KUŞEVLERİ

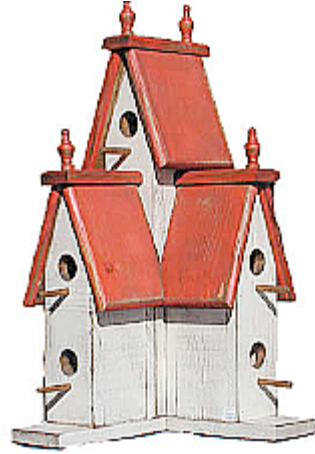
Kuşevleri ahşap, beton, taş (mermer, küfeki taşı...), plastik ve seramik gibi pek çok değişik malzeme kullanılarak yapılabilir. Bunlar arasında ahşap en sık kullanılanıdır. Yağmur ve rüzgâr yalıtımı iyi olan herhangi bir malzeme kuşevi yapmaya uygundur. Tabi ki, bazı istisnalar vardır. Örneğin; metal bir kuşevi ısıyı iletceğinden, sıcak yaz günlerinde yuvadaki yavru kuşları aşırı sıcak yüzünden öldürebileceği gibi, soğuk havalarda da soğuk hava yüzünden, donarak ölmelerine neden olabilecektir. Metal, kuşevi yapımında kullanılsa bile minimum düzeyde ve dekor amaçlı kullanılan bir malzemedir.

5

Resim 5: Plastik Kuşevi

Resim 6: Ahşap Kuşevi

6

⁷BEKTAŞ Cengiz (2003), "Kuşevleri", Literatür Yayınları: İstanbul, s.67

Malzemenin rengi de kuşevlerinde diğer bir önemli ayrıntıdır. Birçok kuş türü parlak renklerden hoşlanmazlar. Onun yerine daha doğal görünümlü ve toprak tonlarında mat renkler kuşları çekmek için elverişlidir. Buna rağmen tam tersine çok renkli kuşevlerini özellikle tercih eden birkaç kuş türü vardır. Boyamak için kullanılan materyallerin de kimyasal karışımları dikkatle seçilmelidir, çünkü birçok boya malzemesi kuş gibi ufak hayvanlar için oldukça zehirlidir.

Seramikten yapılan kuşevleri, ahşap malzemeye göre çok daha kullanışlıdır. Öncelikle seramik, ahşap gibi sızıntı yapmaz veya uzun vadede onarıma ihtiyaç duymaz. Ayrıca seramik kuşevleri daha kolay temizlenir. Kuşlar taşındıktan sonra, tazyikli su sıkılarak rahatlıkla temizlenebilir.

Seramik kuşevlerinin sırlanmasında kullanılan sırn, sülyen gibi zehirli maddeler içermemesine dikkat etmek gerekir. Sırsız seramikler, kuşlar için daha çekici olsa da, estetik kaygılar içerisinde sırlama yapan sanatçılar da vardır. Dış yüzeyinin sırlı olması yağmur suyundan ve diğer doğal aşındırıcılardan koruması açısından yararlı olacaktır. Hemen her seramik tekniğiyle kuşevi yapılabilir. Torna ile şekillendirme, plaka tekniği, sucuk tekniği ve döküm yöntemi ile şekillendirme en çok kullanılan tekniklerdir. Ülkemizde özellikle çömlekçi köylerinde torna ile şekillendirilmiş, değişik pek çok seramik kuşevine rastlamak mümkündür.

7

Resim 7: Menemen Yöresinden Kuşevi

8

Resim 8: Menemen Yöresinden Kuşevleri

SERAMİK KUŞEVİ ÇALIŞAN SANATÇILAR

Türkiye'de 13. Yüzyıldan günümüze değin yapılan çeşitli mimarilerde kuşevlerinin yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, yurtdışında yapılan mimarilerde kuşevi geleneği olmasa da kuşevleri çalışan seramik sanatçılarında rastlamak mümkündür. Bir kısmı sadece estetik kaygılarla, fonksiyon beklentisi olmayan çalışmalar olsa da, kullanım amaçlı seramik kuşevi tasarlayan sanatçılar da vardır.

Yabancı Seramik Sanatçıları

Douglas Fey: Amerikalı sanatçı, hayvanlar ve fantastik yaratıkların büstlerinden kuşevleri tasarlamaktadır. Tasarımlarına “kuş gargaracı” (bird gargler) adını vermiştir. İnternet sitesi üzerinden sipariş alarak çalışmaktadır. Çalışmaları arasında kediler, köpekler, sürüngenler, dinazorlar, fantastik yaratıklar ve “goon” adını verdiği güneş, ay ve rüzgâr gibi şeyleri temsil eden kafalar yer almaktadır. Dekoratif amaçlar için sırlı ve çok renkli, fonksiyonel amaçlar içinse sırsız ve toprak renklerinde seramik kuşevleri yapmaktadır.⁸

9

Resim 9: Kedi Çıkışlı Kuşevi

10

Resim 10: Douglas Fey Atölyesinde Çalışırken

Resim 11: Ay Çıkışlı Kuşevi

11

Jim Schatz: Bir diğer Amerikalı sanatçı olan Schatz, sanat eğitimini San Francisco Devlet Üniversitesi'nde almıştır. Kendi deyimiyle “mümkün olan her sanat dersini alan” sanatçı, bir seramik şirketinde çalışırken seramiğe gönlünü kaptırmıştır. 2000 yılında Manhattan'a taşınan Schatz, ufak bir atölye açarak tasarım dünyasına adım atmıştır. Geçen yıllarla beraber minimal formları kullandığı seramik tasarımları oldukça popüler olmuştur. Özellikle yumurta şekilli ve parlak kuşevi tasarımı dikkat çekmiştir. Değişik renklerde sırlanmış olan kuşevleri, fonksiyonel olarak kullanışlı olmasa da estetik olarak doyurucudur.⁹

12

Resim 12,13: Yumurta Kuşevleri, Jim Schatz

13

⁸ <http://douglasfeypottery.com> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)

⁹ <http://www.jschatz.com> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)

Michael McDowell: Denver, Colorado'da iki asistanıyla beraber çalışan sanatçı, sade tasarımlarıyla dikkat çekmektedir. Beyaz, zehirli maddeler içermeyen bir sırla içini, yine beyaz ve toplanmalı bir sırla da dışını sırladığı mantar şekilli kuşevi tasarımı oldukça popüler olmuştur. Bunun dışında ayrıca beyaz ve küre şekilli bir kuşevi tasarımı vardır.¹⁰

14

Resim 14: Küre Şekilli Kuşevi, Michael McDowell

15

Resim 15: Mantar Şekilli Kuşevi, Michael McDowell

Stan Bitters: California'da ikamet eden sanatçı, sanat eğitimini farklı konularda ve farklı okullarda tamamlamıştır. Los Angeles Otis Sanat Enstitüsü'nde başladığı eğitimi, San Diego'da 3 yıl daha devam ettikten sonra UCLA'da sona ermiştir. Resim ve heykelin yanı sıra seramik ile de oldukça ilgili olan Bitters, mimari seramik konusunda uzmanlaşmıştır. Kuşevleri de çalışan sanatçının bu eserleri South Willard Koleksiyonu'ndadır. Renk renk küreler ve ilkel görünümlü taşlara benzeyen kuşevleri fonksiyonel olmaktan oldukça uzaktır.¹¹

16

Resim 16: Küre Şekilli Kuşevi, Stan Bitters

17

Resim 17: İlkel Kuşevi, Stan Bitters

18

Resim 18: Renkli Küre Kuşevleri, Stan Bitters

¹⁰ <http://www.etsy.com/people/mudpuppy#> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)

¹¹ <http://www.stanbitters.com/articles.htm> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)

Türk Seramik Sanatçıları

Cihat Burak: Seramik kuşevleri üzerine çalışan Türk sanatçılar arasında ilk akla gelen isimlerdendir. Ressam, mimar ve yazarlık dışında, ayrıca seramik konusunda da pek çok çalışması olan sanatçı; 1943 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden (şimdiki adı Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) mezun olmuştur. Yapıtlarında geleneksel değerleri öne çıkaran sanatçı; kuşevlerinde de geleneksel Türk mimarisinden yola çıkmıştır. 1994 yılında İstanbul'da kaybettiğimiz sanatçı, kuşevlerini mimari önemi büyük türbe ve köşk gibi yapılar için özel yapmıştır.¹²

19

20

Resim 19: Beylerbeyi Sarayı Deniz Köşkü Kuşevi, Cihat Burak (Sol)

Resim 20: Laleli Mustafa III Türbesi Kuşevi, Cihat Burak (Sağ)

Ayrıca Türkiye'nin ilk kadın seramikçisi ve Türk çağdaş seramik sanatının öncüsü Füreyya Koral'ın doğumunun 100. yılı anısına yapılan "Füreyya'ya merhaba" Sergisi Rabia Çapa'nın katkıları ile (11 Mayıs- 5 Haziran 2010) oluşturulmuş, sergi büyük ilgi toplamıştır. Yüzü aşkın sanatçının katıldığı serginin amacı, kuş sevgisi bilinen Füreyya Koral'ı anmaktan başka ayrıca günümüzde unutulmaya yüz tutan kuşevlerine insanların dikkatini çekmek ve yapılarda yeniden kuşevlerinin var olmasını sağlamaktır." Sergi kapsamında, kendi yorumlarıyla kuşevleri yapan seramik sanatçılarından bazıları, Sadi Diren, Candeğer Furtun, Ayfer Karamani, Mustafa Pilevneli, Melike Abasıyanık Kurtiç, Sevim Çizer, Ferhan Taylan Erder, Beril Anılanmert, Tüzüm Kızılcan, Güngör Güner, Binay Kaya, Zehra Çobanlı, Oya Uzuner, Emel Şölenay, Soner Genç, S. Sibel Sevim, İrfan Aydın ve Lerzan Özer'dir. Ayrıca mimar Cengiz Bektaş, heykeltıraş Seyhun Topuz, yazar Ferit Edgü ve ressam Ayşen Urfaloğlu gibi sanatın diğer alanlarından da sanatçıların seramik kuşevleri sergide yer almıştır.

¹² http://tr.wikipedia.org/wiki/Cihat_Burak (Erişim Tarihi: 05-04-2011)

¹³ <http://www.devadim.com/pagelist/konu.php?id=10341&sayfa=1#lastMessage> (erişim tarihi:14-04-2011)

Resim 21: İlgi Adalan
 Resim 22: Zehra Çobanlı
 Resim 23: Sadi Diren
 Resim 24: Emel Şölenay
 Resim 25: Güngör Güner
 Resim 26: S. Sibel Sevim

SONUÇ

Türk kültüründe güçsüzü koruma güdüsüyle hazırlanan, çeşitli mimarilerde rastlanan kuşevleri, serçe saray adı verilen kısımlar günümüzde de halen işlevselliğini korumaktadır. Teknolojinin gelişim göstermesiyle, insan doğadan koparak şehir yaşantısına dönmüştür. Bu koşuşturma ile insan çevresinde ki olup biteni gözlemleyemez duruma gelmiştir. Ekolojik dengenin giderek bozulması ve Türk kültürünün, Batı kültürü ile etkileşimi sonucu, Türk toplumunun bakış açısı değişim göstermiş, böylelikle kuşevi anlayışı değişmiştir. Önceleri mimaride yer alan kuşevleri daha sonraları dekoratif amaçlarla yapılan, iç mekânda kullanılan objeler haline gelmiştir.

Bu değişim, sanatsal anlamda iyi gibi gözükse de, kültürel ve doğal anlamda büyük bir kayıptır. Kuşevlerinin bu yoğunlukta kullanıldığı bir kültürün mirasçıları olarak, günümüz Türk tasarımcı ve sanatçıların bu konunun üstüne daha yoğun eğilmeleri, unutulmuş değerleri günlük hayatımıza tekrar sokabilmek açısından önem verilmesi gereken bir konudur. Yaşantımızın bir parçası olan uçmaları ile gözümüze, sesleri ile kulağımıza hitap eden canlılara insanlar tarafından sağlanacak küçük bir duyarlılık çevreye olduğu kadar insan yaşamına da değer katacaktır.

KAYNAKÇA

- 1.3.4.5.7. BEKTAŞ Cengiz (2003), “Kuşevleri”, Literatür Yayınları: İstanbul
- 2 ÖZÖZLÜ Haluk, Osmanlı İmparatorluğu: Osmanlıda Kus Evleri, http://www.sihirlitur.com/belgesel/kus_saraylari/index.html (erişim tarihi 04-04-2010)
- 6 Montagu ,Lady Mary Wortley, (Çev. Aysel Kurutoğlu), Türkiye’den Mektuplar 1717-18, (Tercüman 1001 Temel Eser), 1973, s.70-71
- 8 <http://douglasfeyppottery.com> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)
- 9 <http://www.jschatz.com> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)
- 10 <http://www.etsy.com/people/mudpuppy#> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)
- 11 <http://www.stanbitters.com/articles.htm> (Erişim Tarihi: 30-05-2010)
- 12 http://tr.wikipedia.org/wiki/Cihat_Burak (Erişim Tarihi: 30-05-2010)
- 13 <http://www.devadim.com/pagelist/konu.php?id=10341&sayfa=1#lastMessage> (erişim tarihi 14-04-2011)

RESİM LİSTESİ

1. http://www.sihirlitur.com/belgesel/kus_saraylari/images/13.html (erişim tarihi: 30-05-2010)
2. http://www.sihirlitur.com/belgesel/kus_saraylari/images/04.html (erişim tarihi: 30-05-2010)
3. <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/39/Divrigi02.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
4. http://img.pasaj.com/product/sale/00/00/41/3/41334/a_ori.jpg (erişim tarihi: 30-05-2010)
5. http://s3.media.squarespace.com/production/542992/6382050/_8cTU78F7arU/S6FRsiuO6vI/AAAAAAAAAGaI/OxE0xJDeIs/s640/1.png (erişim tarihi: 30-05-2010)
6. <http://www.birdhouseofcapemay.com/images/products/birdhouse-victoriannew350.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
7. Emel Şölenay tarafından çekilmiştir.
8. Emel Şölenay tarafından çekilmiştir.
9. <http://douglasfeyppottery.com/images/info.h1.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
10. <http://douglasfeyppottery.com/images/galler574.jpg> (erişim tarihi : 30-05-2010)
11. <http://douglasfeyppottery.com/images/galler166.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
12. <http://www.jschatz.com/eggbirdhouses/images/eggbirdhouses/ebyellow.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
13. <http://www.americancraftmag.org/media/image/medium/JSchatzEggBirdHouse.jpg> (erişim tarihi: 30-05-2010)
14. http://ny-image3.etsy.com/il_fullxfull.126716343.jpg (erişim tarihi: 30-05-2010)
15. http://2.bp.blogspot.com/_lofizJ7zoB8/Sh7OUGwJ2zI/AAAAAAAAAF0Q/K4ihQaxmydY/s1600-h/ceramicPotteryBirdHouse.jpg (erişim tarihi:30-05-2010)
16. http://www.southwillard.com/wp-content/uploads/IMG_7330.jpg (erişim tarihi:30-05-2010)
17. http://www.southwillard.com/wp-content/uploads/IMG_3580.jpg (erişim tarihi:30-05-2010)
18. http://www.southwillard.com/wp-content/uploads/IMG_3166.jpg (erişim tarihi: 30-05-2010)
19. <http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=560&bh=500&orjimage=/images/zcbs51.jpg> (erişim tarih: 12-04-2011)
20. <http://www.sanalmuze.org/sergiler/zoom.php?bw=540&bh=500&orjimage=/images/zcbs56.jpg> (erişim tarihi: 12-04-2011)
21. Evren Ürkmez tarafından “ Maçka Sanat Galerisi’nde” çekilmiştir.
22. Evren Ürkmez tarafından “ Maçka Sanat Galerisi’nde” çekilmiştir.
23. Evren Ürkmez tarafından “ Maçka Sanat Galerisi’nde” çekilmiştir.
24. Emel Şölenay tarafından çekilmiştir.
25. Evren Ürkmez tarafından “ Maçka Sanat Galerisi’nde” çekilmiştir.
26. Evren Ürkmez tarafından “ Maçka Sanat Galerisi’nde” çekilmiştir.